

- مدیر مسئول: علیرضا پویا
- سردبیر: رضا خاشعی
- مدیر داخلی: سید حمیدرضا حسینی
- ویراستار: وجیهه داودآبادی
- آوانگار: ملیحه مهدی زاده سراج
- حروفچین: فهیمه بختیاری
- نمونه خوان: فاطمه شعبانی
- صفحه آرا: رقیه عبدالله زاده
- طراح جلد: نورانه سید جباری
- لیتوگرافی و چاپ: سروش

هیئت داوران این شماره: دکتر محمود روح الامینی،
 دکتر اصغر عسگری خانقاه، دکتر مهدی منتظر
 قائم، دکتر جواد صفی‌نژاد، دکتر علی بلوکباشی،
 دکتر شهلا بختیاری و دکتر عادل رفیعی

عکس روی جلد: خانه طباطبایی های کاشان
 نشانی: تهران - نیاوران، جمال آباد، کوچه پیروز شفیعی، جنب
 پلاک 22 واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش
 برنامه‌های
 تلفن و نمابر: 22827865، 22821744
 پست الکترونیکی: folklore@irib.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
9	سخن نخست/ علیرضا بویا.....
11	تجلی نماز در اعتقادات عامه/ دکتر مسعود جلالی مقدم
23	گونه‌های منظوم شفاهی و موسیقی/ دکتر جمشید صداقت کیش
37	جایگاه آب در امثال و حکم/ دکتر محمد صادق فرید
55	آداب ازدواج در آذرشهر تبریز/ دکتر حمید صبری
65	زبان‌های محلی ایران و خطر انقراض/ حسن بشیرنژاد
85	سقانفار (یادمان مذهبی و سنتی مازندران)/ دکتر محمد اخگری - ابراهیم امیرکلایی
109	امثال و حکم در تاریخ بیهقی/ محمد حنیف
117	انواع استخاره و جایگاه آن در اعتقادات مردم/ مصطفی خلعتبری لیماکی
141	پیشه گیوه دوزی در کازرون/ محمد مهدی مظلوم زاده
163	شکلگیری و تحول موسیقی (از آغاز تا سده میانه)/ سید علیرضا هاشمی
173	هنر قالبیافی سنتی در کاشمر/ محمد کریمی فروتنه
189	نگاهی به نذورات مردم در دوره قاجار/ رقیه ابراهیمی
201	معرفی پایان‌نامه‌های مردم‌شناسی/ فاطمه شعبانی
209	معرفی سایت‌های فرهنگ مردم/ علی قدیمی
213	تازه های نشر(تازه ترین کتب منتشر شده در حوزه مردم‌شناسی و فولکلور)

سخن نخست

این شماره از فصلنامه فرهنگ مردم ایران در حالی منتشر می‌شود که «واحد فرهنگ مردم» مرکز تحقیقات صداوسیما، مرحله‌ای جدید از فعالیت‌های علمی - رسانه‌ای خود را آغاز کرده است. از آنجا که عناصر و اجزای اصیل، متنوع و پرجاذبه فرهنگ مردم، بن‌مایه‌های ارزشمندی برای تولید برنامه‌های گوناگون رادیو و تلویزیونی است، اولویت مهم و اساسی این واحد، واکاوی اسناد و مدارک و مطالعات میدانی به منظور تهیه دستمایه‌های متقن و فاخر برای تولید برنامه در رسانه ملی است. به این دلیل، تقویت ارتباط با صاحب‌نظران، پژوهشگران، فرهنگیاران* حوزه فرهنگ مردم و کارشناسان رسانه و برنامه‌سازان، در دستور کار قرار گرفته، تا امکان بهره‌گیری هر چه بیشتر از آداب، سنن، بازی‌های محلی، آشپزی‌ها، لباس و سایر ابعاد فرهنگ مردم ایران در رسانه فراهم آید. نقش و اهمیت بهره‌گیری از پشته‌های غنی فرهنگ مردم در صداوسیما، با توجه به تشدید رقابت‌های رسانه‌ای و وجود صدها شبکه تلویزیون ماهواره‌ای که حاکمیت ملی کشورها را ضربه‌پذیر کرده است، از چنان اهمیتی برخوردار است که کمترین تسامح در آن روا نیست و دست‌اندرکاران امور رسانه و فرهنگ مردم باید هر چه سریع‌تر دست به کار شوند و بر سرعت فعالیت‌های خود در این زمینه

* فرهنگیاران کسانی هستند که در شهرهای مختلف کشور بدون دریافت حق‌الزحمه و داشتن هیچ‌گونه ارتباط سازمانی، در بازیافت و ارسال اسناد برای واحد فرهنگ مردم همکاری دارند.

بیفزایند. خوشبختانه با وجود رشته‌های محکم دینی که پیونددهنده فرهنگها و اقوام گوناگون در ایران است، صداوسیما قادر خواهد بود بدون نگرانی از تشتت فرهنگی و آسیب‌پذیر شدن وحدت ملی از این جاذبه‌ها استفاده کند و به تقویت ارتباط خود با عموم مردم - با هر زبان و فرهنگی - در اقصی نقاط مملکت بپردازد. در مقابل، بی‌توجهی به آنچه گفته شد باعث از دست دادن پشته‌های بومی و کارآمد در برنامه‌سازی، و حاکی از ضعف و ناتوانی در برقراری ارتباط با مخاطبان خاص از سوی رسانه است.

گفتنی است از اواسط تابستان سال جاری، واحد فرهنگ مردم به صورت مستقل به منزل شخصی مرحوم سید ابوالقاسم انجوی شیرازی منتقل شده، و کارکنان آن اعم از مدیریت و پژوهشگران و بخش‌های اسناد، موزه و کتابخانه در این مکان استقرار یافته‌اند.

ضمن گرامیداشت یاد و خاطره این شخصیت دلسوز فرهنگ مردم و طلب مغفرت برای وی از پیشگاه الهی، امیدواریم با همت والای اندیشمندان این رشته و تلاش هر چه بیشتر همکاران واحد فرهنگ مردم و فرهنگیاران شهرستان‌ها، به زودی شاهد به بار نشستن بذرهایی پر استعداد تاریخ و تمدن ایرانی - اسلامی با جذابیت‌های گوناگون فرهنگها و اقوام ایرانی در رسانه ملی باشیم و این نشریه نیز سفیری کارآمد برای برقراری ارتباط و بسط علم در این حوزه باشد.

مدیر مسئول

تجلی نماز در اعتقادات عامه

دکتر مسعود جلائی مقدم*

زندگی فردی و اجتماعی ابعاد گوناگون دارد و زندگی عامه با همه سادگی ظاهری آن، از پیچیدگی بی‌نهایتی برخوردار است. از لحظه تولد، بلکه از بارداری و حتی از آرزوی بارداری گرفته تا نامگذاری، گذران دوران طفولیت و جوانی، ازدواج و بچه دار شدن، کار و تحصیل معاش، جشن گرفتن، درمان بیماری و... تا مردن و تشییع جنازه و ادامه زندگی در حافظه فردی و جمعی، زندگی پیچیده بشری را می‌سازند که هیچ جامعه‌ای برکنار از آنها نیست و برای عوام و خواص وجود دارد. اما آنچه در کشور ما تعیین‌کننده اصلی جهات در هر زمینه به شمار می‌رود، دین است؛ ذهنیت عامه مردم ایران آکنده از مفاهیم و احکام دینی است.

توده مردمی، با دین می‌خورند، می‌پوشند، می‌خوابند و بیدار می‌شوند. عامه با دین می‌اندیشند، می‌سازند، می‌کارند و با دین جشن می‌گیرند و می‌میرند. آرمان‌ها و آرزوهای این مردم با دین درآمیخته است؛ به طوری که لفظ «ان شاء الله» که در زمان بیان هر آرزویی به کار می‌رود، معنای اصلی خود را افاده نمی‌کند: عبارت دینی «ان شاء الله» بیانگر محول کردن امور به اراده و مشیت الهی است.

لحظه‌ای که کودک به دنیا می‌آید، باید پیش از هر چیز نام خدا به گوشش بخورد، پس در گوش او اذان می‌گویند و باید اسمی دینی داشته باشد، چون هدف این است که او دیندار باشد. فولکلور یا فرهنگ عامه ما نیز با دین آمیخته است و پرداختن به فولکلور بدون توجه به زمینه عموماً دینی آن کاری عبث به شمار می‌رود.

اما دین را نیز ابعدادی بسیار متنوع و گوناگون است. دین از فلسفه، کلام و عرفان گرفته تا عقاید عامی‌ترین روستاییان را دربرمی‌گیرد؛ دین از تعالیم عمیق و حیاتی تا احکام عملی جزئی‌ترین امور را شامل

می‌شود؛ دین از بحث‌های پیچیده فقهی و اصولی و رجالی تا

به درستی می‌توان گفت که نماز محوری بس مهم در زندگی عامه مردم ماست. مردم در نماز همه چیزهای خوب را می‌یابند و در نخواندن نماز، آفت و مصیبت و بدی می‌بینند. فرد بی‌نماز معمولاً مطرود و بی‌ارزش شمرده می‌شود و در مقابل با نماز هر گرهی ممکن است گشوده شود.

* دکترای ادیان و عرفان

ساده‌ترین و خالص‌ترین عبادت و راز و نیاز يك چوپان در خلوت و در گستره دشت‌ها را در خود دارد. بخش‌هاي تخصصي و دشوار مباحث ديني البته به فرهنگ عامه مربوط نيست، ولي در بعد ساده و همه‌گير دين، آنچه بسيار مورد توجه مردم است، نماز است.

نماز، در اين قسمت از كليت دين، يكي از مهم‌ترين بخش‌هاي زندگي مردم را تشكيل مي‌دهد. نماز نه تنها ركن دين، بلكه ركن زندگي مردم است؛ نماز تنها تكليفي شرعي نيست، بلكه در جزء جزء زندگي مردم نقش دارد. نماز در اندیشه‌ها، احساسات، گفته‌ها، اعمال، آرزوها و نفرت‌هاي مردم وارد شده است. بنابراین، به درستي مي‌توان گفت كه نماز محوري بس مهم در زندگي عامه مردم ماست. مردم در نماز همه چيزهاي خوب را مي‌يابند و در نخواندن نماز، آفت و مصيبت و بدني مي‌بينند. فرد بي‌نماز معمولاً مطرود و بي‌ارزش شمرده مي‌شود، و در مقابل، با نماز، هر گره‌ي ممكن است گشوده گردد.

آنقدر خاصيت براي نماز مي‌شمارند و آنقدر در امور مختلف به نماز متمسك مي‌شوند، يا به هر مناسبت نماز مي‌خوانند، كه ديگر جايي براي تشويق به نماز باقي نماند. نماز به هر چيز زندگي پيوسته است، نماز در قلب و روح عامه جاي دارد و زندگي مردم را آكنده است. بدینسان هرچه به نماز مربوط باشد، بر حيات فردي و جمعي تأثير بسيار مي‌نهد. مسجد، اذان، قبله و... همه نقش‌هايي تعيين‌كننده در زندگي دارند و آيين‌ها، اعتقادات و رفتار افراد و گروه‌ها را جهت مي‌بخشند.

نماز و متعلقات آن با شيوه‌اترين و گوياترين صورت ممكن در داستان‌هاي عامه و حتي قصه‌هاي كودكان وارد شده و با ظريف‌ترين وجهي در اشعار، متل‌ها و چيستان‌ها مطرح گشته است. نماز و آنچه بدان پيوسته است، ورد زبان مردم در ضرب‌المثل‌ها و قسم‌هاي ايشان است. نماز و اذان را براي شفاي جشي و براي زايان راحت و سالم وسيله قرار مي‌دهند، نماز مي‌خوانند تا باران بيايد، نماز مي‌خوانند تا حاجاتشان برآورده شود و اگر در خواب ببينند كه نماز مي‌خوانند، آن را به امور خير و حسنات تعبير مي‌كنند.

براي تثبيت فرهنگ نماز در جامعه و براي قراردادن نماز در رأس تمامي امور روزمره، بهترين كار توجه به فرهنگ عامه است؛ زيرا در فرهنگ عامه، همه آنچه را كه از اين لحاظ ما مي‌خواهيم، موجود است، و بيش از آن هم هست. با عنايت به فرهنگ عامه مي‌توان دريافت كه چگونه نماز در دل و جان نفوذ و رسوخ مي‌كند و چگونه نماز تمامي زندگي را فرا مي‌گيرد. ما از فولكلور بي‌نياز نيستيم، زيرا فولكلور فرهنگ اصيل و راستين ما را به ما باز مي‌نماياند. اميد كه اين نوشته كمكي باشد به تلاش‌هايي كه براي تعميم و تثبيت فرهنگ نماز در جامعه در جريان است.

آنچه در اين نوشتار مي‌آيد، همگي به فضيلت نماز و متعلقات آن در فرهنگ عامه اشاره دارند، خواه به صراحت بدان

پرداخته و یا با کنایه و اشاره موضوع را مطرح کرده باشند و خواه اعمال و رفتار آدمیان دلالت بر این فضیلت داشته باشد. به همین دلیل تنها به گلچینی از موارد بسیار زیاد اکتفا شده و تنها با اشاره به بعضی از موارد و خودداری از بحث و تحلیل شواهد موجود این گفتار فراهم آمده است.

نماز در معتقدات عامه

نماز و متعلقات آن با شیواترین و گویاترین صورت ممکن در داستان‌های عامه و حتی قصه‌های کودکان وارد شده و با ظریفترین وجهی در اشعار، متل‌ها و

ارج و منزلت نماز در هر جنبه و جزء از فرهنگ عامه رخ می‌نماید و تشویق به نماز در فحوای بسیاری از تمثیل‌ها، آداب، رسوم و... نهفته است. اگرچه این خود بر مردود بودن شخص بی‌نماز دلالت دارد، اما این امر به تصریح نیز در بسیاری از عناصر فرهنگ مردم ذکر شده است. در اعتقاد مردم، نماز در شرایطی، ارزش بیشتری می‌یابد و در شرایطی ارزشی کمتر و یا گاهی به علی‌اصلاً پذیرفته خداوند نیست.

چون نماز مرتبتي بس والا در زندگی و در حیات فکری مردم دارد، هرچه بدان وابسته و مربوط باشد، قدر و اهمیت می‌یابد؛ وضو و آب وضو دارای خواص ویژه‌ای است؛ جانماز، مهر و تسبیح کاربردهایی غیر از مورد استفاده اصلی خود می‌یابند؛ مسجد تنها محل نماز خواندن نیست، بلکه آثار خارق‌العاده‌ای می‌توان از آن انتظار داشت؛ پیشنماز هم به سبب ارتباطش با نماز از توانایی‌های خاصی برخوردار است. با نماز می‌توان حاجات خود را برآورد و به رفع نیازمندی‌های دیگران کمک کرد؛ نماز وسیله‌ای کمکی است برای اینکه مشکلات لاینحل برطرف شوند و مقاصد صعب‌الوصول در دسترس قرار گیرند. برای این مقاصد نمازهای مخصوصی هم طرح شده و کاربرد گسترده یافته‌اند که در این فصل با اشاره‌ای به آنها زمینه را برای بحث‌های اختصاصی‌تر آینده آماده خواهیم کرد.

این تصور که عامه فقط به فکر گذران زندگی روزمره هستند و جهت‌گیری اجتماعی و فکری آنها تنها برای این‌گونه مقاصد است، البته تصور نادرستی است. توده مردم نیز، به تعالی جهات حیاتی خود و تقویت معنویات خویش می‌کوشند و در این راه تعالیم دینی بهترین وسیله حرکت هستند و البته این کوشش در مناطق مختلف به شیوه‌های گوناگون صورت می‌پذیرد.

در ساری این اعتقاد وجود دارد که رعایت برخی امور و به کار بستن بعضی سنن کیفیات برتری را در انسان پدید می‌آورد، از جمله معتقدند که چند چیز ذهن را روشن می‌کند: *همیشه با وضو بودن، روبه قبله نشستن، فرمان پدر و مادر بردن، روی علماء را دیدن، شب بیدار بودن و به عبادت حق مشغول شدن، به رو خوابیدن، آیه‌الکرسی خواندن، نان سرد خوردن، گوشت خوردن و عدس خوردن و چند چیز هم هست که به عمر آدمی

می‌افزاید: نماز شب گزاردن، قرآن خواندن، بسیار یاد خدا کردن، صلوات بر پیغمبر فرستادن، فرمان پدر و مادر بردن، و صدقه دادن. ⁽ⁱ⁾

در فرهنگ عامه سخن در باب فضیلت نماز بسیار است و موارد بی‌شماری وجود دارد که نشان می‌دهد مردم چقدر نماز را عزیز می‌داشته و می‌دارند؛ از جمله برای تأیید نظر خود به اخبار و احادیثی خاص متوسل می‌شوند. برای مثال مردم نوقان مشهد می‌گویند: هرکه نماز بامداد بگزارد، محمد مصطفی (ص) او را مدد می‌کند و با خود به بهشت می‌برد، و هر که نماز ظهر بخواند علی مرتضی (ع) او را به بهشت می‌برد، و هرکه نماز عصر بگزارد، فاطمه (س) او را به بهشت می‌برد و هر که نماز شام بگزارد، امام حسن (ع) او را به بهشت می‌برد، و هر که نماز خفتن بگزارد، امام حسین (ع) او را به بهشت می‌برد و خدای تعالی او را می‌آمرزد. ⁽ⁱⁱ⁾

تنها صرف نماز خواندن در نظر مردم اهمیت و ارج ندارد، نماز خواندن به وقت نیز مورد تأکید ایشان بوده و است. مردم ممسنی اعتقاد دارند: هرکس فرشته‌ای موکل دارد که شب و روز نماز خواندن وی را ضبط می‌کند و در دفتر می‌نویسد. پس هرکس به موقع نمازش را بخواند، آن فرشته به او دعای خیر می‌کند و به استراحت می‌پردازد. در غیر این صورت موکل منتظر می‌ماند تا اینکه خسته می‌شود و آن شخص را نفرین می‌کند. اگر بالاخره هم وی نمازش را بخواند، فرشته نومیدانه به آسمان می‌رود. فرشته اولی می‌گوید: «من مهلت دادم و صبر کردم ولی نماز به جا نیاورد، من هم اجرت ثواب نماز را ننوشتم و برگشتم.» به این ترتیب فرشته دوم هم ثواب آن روز یا آن شب را نمی‌نویسد. ولی اگر وی بعداً نماز قضا به جا آورد، فرشته با خوشحالی بالا می‌رود و اطلاع می‌دهد که فلانی قرض خود را ادا کرده است؛ در جای خالی ثواب او را بنویس. این تعبیری است جالب توجه که به مردم توصیه می‌کند نماز را سروقت بخوانند تا فرشتگان خسته و آزرده نشوند. ⁽ⁱⁱⁱ⁾

با چنین اهمیتی که مردم برای نماز قائل بوده و هستند، طبیعی است که شخص بی‌نماز فردی منفور و مطرود جامعه باشد. به نظر عامه همه چیز از جاندار تا بیجان، زبان به نکوهش چنین فردی باز می‌کنند.

مردم دزفول معتقدند، اگر کسی که نماز می‌خواند صبح زود قصد سفر به جایی کند، اگر اولین شخصی که با او برخورد می‌کند، نمازخوان نباشد، در آن سفرش خیر پیش نمی‌آید. ^(iv)

این نصیحت سالنندان شهرزادی است که صبح، تا دست و صورت خود را نشسته و نماز بخوانده‌اید، مبادا نزدیک نان بروید، نان کم برکت می‌شود. ^(v)

و در بعضی مناطق کهگیلویه دستور اکید است که نان را به سگ

این تصور که عامه فقط به فکر گذران زندگی روزمره هستند و جهت‌گیری اجتماعی و فکری آنها تنها برای این‌گونه مقاصد است، البته تصور نادرستی است.

بده، ولي به بي‌نماز نده. (vi)

به اين ترتيب عجيب نيست كه مردم با ترتيبات خاص و تدابير ويژه بكوشند كه فرزندانشان بانماز باشند. در لاهيجان مراسم جالب توجهي براي پيشگويي وضعيت آينده نوزاد برگزار مي‌شود. بچه‌اي كه به موقع دندان درمي‌آورد، خانواده اش جشني برپا مي‌كنند و اقوام و نزديكان هريك هدايائي به فراخور حال خودشان مي‌آورند. آنها سفره‌اي را كه مخصوص بچه است، پهن مي‌كنند و اشيائي شامل يك جلد كلام الله مجيد، آيينه، جانماز، مهر، تسبيح، خودنويس يا مداد، شانه و وسايل آرايش، قيچي، قرقره، پارچه و دفتر و كتاب روي آن مي‌چينند. بچه در ميان سفره مي‌نشيند و همگي به او نگاه مي‌كنند كه كداميك از اشيائي روي سفره را برمي‌دارد. اگر قرآن يا جانماز را دست زد يا برداشت، مي‌گويند واعظ يا نمازخوان خواهد شد، و اگر قلم و دفتر را برداشت، مي‌گويند نويسنده مي‌شود و اگر قيچي و قرقره يا پارچه را برداشت، مي‌گويند خطاط و آرايشگر خواهد شد. (vii)

در نيشابور نيز كه فيروزه اش معروف است، اين عقیده رواج دارد كه اگر در وقت نماز انگشتر فيروزه به انگشتان باشد، هر ركعت هفتاد ركعت حساب مي‌شود. (viii)

از عقايد مذهبي مردم نوقان يكي هم اين است كه اگر كسي در هر مسجد شهر دو ركعت نماز بخواند، در روز قيامت آن مسجد نزد خداوند شفاعت او را خواهد كرد. (ix)

مهر هم به تبع نماز ارزش و حتي تقدس پيدا مي‌كند. مردم مسجد سليمان معتقدند كه در شب اول هر ماه، موقعي كه هلال ماه رويت شد، بايد ديده‌هاي خود را ببندند و به مهر نماز، آب، سكه يا سبزي باز كنند. (*)

در بسياري از مناطق ايران رسم بوده و هست كه موقع سفر رفتن مسافر را از زير قرآن رد مي‌كنند. در دزفول هم اگر فردي از افراد خانواده بخواهد به سفر برود، اول بايد از زير قرآن رد شود؛ بدین ترتيب كه يكي از افراد خانواده كه بدنش كاملاً پاك و وضودار است، قرآن را در سردر حياط مي‌گيرد و آن شخص سه مرتبه از زير قرآن رد مي‌شود و بعد قرآن را مي‌بوسد. (xi)

همچنانكه نماز قداست دارد، متعلقات آن از جمله وضو هم از ارزش و اهميتي خاص برخوردار است. وضو داشتن در هر حال نوعي فضيلت محسوب مي‌شود و به اعتقاد مردم اروميه وضوگرفتن به هنگام خواب ثواب بسيار دارد. (xii) اما تنها اين نيست، آب وضو داراي خواصي است و مي‌توان از آن ثمرات مختص خودش را برداشت كرد.

مردم بوشهر براي اينكه شب راحت بخوابند، هنگام نماز مغرب در ظرفي پاك وضو مي‌گیرند و آب آن را به نیت اينكه شب را به راحتی بخوابند، مي‌خورند و معتقدند كه آن شب دچار هيچ‌گونه ناراحتي نمي‌شوند. در ضمن، براي اينكه صبح به‌موقع بيدار شوند، به هنگام خواب سوره‌هاي حمد و توحيد را مي‌خوانند. (xiii)

مردم تبريز هم اعتقاد دارند هرکس با آبي وضو بگيرد كه روان است، هم وضویش دو برابر ثواب دارد و هم هر گياهي كه با آن آب برويد، پربركت خواهد بود. (xiv) اما هر وضوي هم مقبول نيست.

چادر نماز و جانماز هم از متعلقات نمازند و كيفيات ويژه دارند و مردم نسبت به آنها اعتقادات و احترامات ويژه‌اي قائلند.

گشايش مشكلاتي كه حل آنها به آساني مقدور نيست، به شيوه‌هاي مختلف صورت مي‌گیرد، اما در بسياري از آنها نماز نقش دارد.

مردم دامغان معتقدند كه بخت نيك با نماز منتقل مي‌شود، چنانكه در شب زفاف عروس و داماد، هر فردي كه با آنها نماز بخواند، حاجتش برآورده مي‌شود. (xv)

نماز با مسجد پيوسته است و مسجد با مناره، پس مناره مسجد هم مي‌تواند مشكل‌گشا باشد.

در كاشان، اگر براي كسي مشكلي پيش بيآيد و رفع آن مشكل ممكن نشود، كاغذي را نزد آقاي همان محل مي‌برند و آن آقا كاغذ را به نام امام زمان (عج) مي‌نويسد و در آن نامه تقاضاي رفع مشكل مي‌كند. سپس صاحب‌نامه آن كاغذ را تا مي‌كند و دورتادور آن را با گلي از خاك قرمز كه خاك پاكي است، مي‌چسبانند. آنگاه بر سر چاهي به نام صاحب‌الزمان مي‌رود و دو ركعت نماز حاجت به نیت رفع مشكلش مي‌خواند و كاغذ را در چاه مي‌اندازد. (xvi)

حتي نماز براي رفع مشكلات جسماني نيز مي‌تواند مفيد باشد. يكي از نمازها كه به ويژه براي برآورده شدن حاجت و رفع مشكلات لاینحل و رسيدن به مراد و مقصود خواننده مي‌شود و آدابی مخصوص به خود دارد، نمازي است كه اهالي شوشتر مي‌خوانند و مراسم آن به قرار زير است:

ابتدا بايد گفت كه اين آيين در روزهاي شنبه و چهارشنبه انجام مي‌شود و بعلاوه مخصوص زنان است. پيش از نماز بايد «قند و كنجد» درست كنند. به اين ترتيب كه كنجد را مي‌خيسانند، تا پوست آن جدا شود، سپس سرخ مي‌كنند و بو مي‌دهند و با شكر مي‌كوبند و مخلوط مي‌كنند.

يك زن كه واجد شرايط است، شب قبل نيت مي‌كند و روز نماز خواندن هم بايد روزه باشد. يك اتاق را تميز و پاك مي‌كنند و در آن فرش مي‌اندازند. آينه بزرگي به ديوار مقابل نمازگزار تكيه مي‌دهند و يك مَجْمَعَه (سيني مسي بزرگ) مقابل آينه مي‌گذارند كه محتوي قند، كنجد، پسته، آرد گندم، نمك، حنا و يك پارچه سبز رنگ نازك است. در دو طرف جمعه، بُلْبُلَه (كوزه اي كه دو لوله كوچك شبیه آفتابه دارد) و شمع‌هاي روشن مي‌گذارند. سرشمع‌ها را نيز يك شاخه كُنار (سدر سبز) قرار مي‌دهند و يك منقل پر از آتش را نيز مي‌آورند و «عيد» (عود) در آن دود مي‌كنند. سپس زن واجد شرايط نماز، رو به قبله و در حالي كه تمام اين وسايل در جلوي اوست، دو ركعت نماز حضرت حجت (عج) و دو ركعت نماز حضرت امير(ع) مي‌خواند. زن‌هاي ديگر هم با او نماز مي‌خوانند. بعد از نماز مَثَل (داستان) مرد گوي ره كَش (خاركش) را با صداي بلند براي ديگران تعريف مي‌كند و... (xvii)

در جوامع سنتي كشاورزي، باران عامل استمرار حيات فردي و اجتماعي است و اين به‌ويژه در جوامعي است كه زراعت آنها بر پايه آب باران نباشد، ضمن آنكه اصلاً در ايران، كشاورزي بر اين اساس است. از سوي ديگر، چون در بسياري از مواقع، كشاورزان با بحران آب و خشكسالي‌هاي کوتاه مدت روبه‌رو بوده‌اند، باران همواره اهميتي حياتي داشته است. مردم نواحی مختلف كشور به هنگام وقوع خشكسالي‌ها، آيين‌هاي طلب باران را كه اكثرأ الكويي كلي دارند و معمولاً مبتني بر دستورات شرع هستند، در بيرون از شهر برگزار مي‌كنند و معمولاً نيز به خواندن نماز دسته جمعي مي‌پردازند. از جمله اين مراسم مي‌توان به موارد زير اشاره كرد: در يكي از روستاهاي تفرش اگر در فروردين و ارديبهشت باران نبارد، چند نفر ريش‌سفيد به خانه ملاي ده يا نزد پيشنماز مي‌آيند، سپس همه به سمت خارج از آبادي مي‌روند و قرآن مي‌خوانند و صف مي‌بنند و نماز جماعت برپا مي‌كنند و سپس دعا مي‌كنند كه باران ببارد. در مراغه و بناب هم به هنگام خشكسالي مردم شهر به اتفاق علماي محل، پابرهنه و الله‌اكبر گويان از شهر به بلندترين نقطه خارج از شهر حركت مي‌كنند، دو ركعت نماز مي‌خوانند و دعا مي‌كنند كه باران ببارد. (xviii)

يكي از آداب ديني مسلمانان و به‌ويژه شيعيان، زيارت است. ايرانيان به زيارت مقبره‌هاي ائمه و اوليا اهميت بسيار مي‌دهند. اين زيارت‌ها نيز بيشتر با نذر و نياز و نماز همراهند.

براي مثال، در 20 كيلومتری سبزوار روستايي است كه كوهي به نام كوه چهل دختر دارد. اين كوه زيارتگاه مردم است و

مردم براي رفع مشكلات خود به زيارت آن مي‌روند. مثلاً زني كه دختر دم‌بخت دارد، در آن زيارتگاه دو ركعت نماز مستحب مي‌خواند و نقل و شيريني و آجيل پخش مي‌كند و حاجت خود را مي‌گيرد. (xix)

در طول سال، بعضي از شبها و روزها داراي اهميت ويژه‌اي هستند و برخي مناسبت‌ها ممكن است روز يا شب را داراي كيفيety مخصوص گردانند؛ مثلاً تولد يا وفات يكي از ائمه، تحويل سال يا هر مناسبت ديگري كه به علي نزد عامه اهميت مي‌يابد. بسياري از اين روزها براي برآورده شدن حاجات انساني مناسبت‌تر هستند و به همين سبب آيين‌هاي مخصوص براي آنها در نظر گرفته شده است؛ آيين‌هايي كه معمولاً با نماز يا متعلقات نماز مانند مسجد، مهر و وضو همراهند. براي نمونه، مردم شوشتر در تلاقي دو ماه رجب و شعبان آييني دارند كه عجب‌العجب ناميده مي‌شود و شامل نماز و روزه است. اين آيين به دختران و زنان اختصاص دارد و هدف از آن طلب حاجت و مراد است. ترتيب آيين از اين قرار است كه شب سيام ماه رجب سحري مي‌خورند و روز سيام ماه رجب روزه مي‌گيرند و شب اول ماه شعبان افطار مي‌كنند. البته پيش از افطار دو ركعت نماز عجب‌العجب مي‌خوانند و سپس افطار مي‌كنند. (xx)

پی‌نوشت:

-
- i - عمادی، سیدعباسعلی، ساری، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- ii - سرور، میرزا ماشاء...، نوقان مشهد، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- iii - طباطبایی، شکرالله، ممسنی، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- iv - هوری، حسین، دزفول، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- v - اسماعیل‌نژاد، زهرا، شه‌میرزاد، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- vi - رفیعی، حمدیار، ایدنگ کهکیلویه، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- vii - خاصه‌خان دخوشی، هوشنگ، لاهیجان، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- viii - قهرمان، اخت‌الدوله، نیشابور، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- ix - مسرور، میرزا، شاداله، نوقان مشهد، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- x - نقدی، عیدی محمد، مسجد سلیمان، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xi - گلابکشی، طیبه، دزفول، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xii - یوسفزاده، سعیده، ارومیه، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xiii - کمشکی، منصور، بوشهر، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xiv - وفایی، زهره، تبریز، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xv - مقیمیان، صدیقه، دامغان، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xvi - صالح‌آبادی، اصغرداکر، کاشان، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xvii - محب، طیبه، شوشتر، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xviii - سرآبادانی، یعقوب، مراغه، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- xix - احمدی، مجد، سبزوار، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.
- 20 - دانشمند، منظر، شوشتر، آرشیو واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما.